

Pregledni rad

UDC 321.61:929 Aleksandar I Karađorđević

Primljeno: 23.07.2018.

Odobreno: 25.09.2018.

Stefan Knežević,¹

ATENTAT NA KRALJA ALEKSANDRA I KARADORĐEVIĆA 1934. GODINE U MARSELJU

Apstrakt

Kralj Aleksandar je nizom svojih poteza stabilizovao i ujedinio zemlju, ali je i sa druge strane istim tim potezima na sebe navukao gnev i mržnju onih koji su bili protiv Jugoslavije i njenog jedinstva. Ustaše i pripadnici VMRO-a (Vnatrašnja makedonska revolucionarna organizacija) gnusali su se ideje jugoslovenstva, a kao svoj cilj postavili su razbijanje Jugoslavije. U njenom cepanju videli su put ka stvaranju Nezavisne Države Hrvatske i Makedonije. Terorističke akcije im više nisu zadovoljavale apetite, pa se u plamenu želje za osamostaljenjem rađa ideja o atentatu na kralja Aleksandra. Ciljevi ustaša i VMRO-a poklapali su se i sa Musolinijevim ciljevima. On je ostvarenje svojih ekspanzionističkih ciljeva takođe video u razbijanju Jugoslavije. Na taj način on i već pomenute ilegalne organizacije našli su zajednički jezik i cilj kojem su toliko žarko težili. Tako su ustvari ustaše i VMRO bili ti koji su izvršili atentat na kralja Aleksandra ali je iza svega stajala Italija, odnosno Musolini. To se potvrđuje nizom dokaza kako o pružanju utočišta i zaklona ustašama od zakona i pravde, tako i finansijskom podržavanju i jednih i drugih. Ovaj članak ima za cilj da čitaocu približi sve događaje koji su predhodili atentatu, kao i sam atentat u Marselju tog kobnog 9. oktobra 1934. godine, sa posebnim osvrtom na pripreme ustaša za atentat. Analiziraće se uslovi i događaji koji su doveli do ovog atentata kao i njegov tok. Članak omogućava uvid u sve detalje tog tragičnog događaja za jugoslovensku i uopšte evropsku istoriju.

Ključne reči: atentat; kralj Aleksandar I Karađorđević; Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavija; ustaše; VMRO-Vnatrašnja makedonska revolucionarna organizacija.

¹ Аутор је завршио мастер за Тероризам, организовани криминал и безбедност на Универзитету у Београду.

ASSASSINATION TO THE KING OF ALEXANDER AND KARADJORDJEVIC IN THE MARCH 1934

Abstract

King Alexander, through a series of moves, stabilized and united the country, but on the other hand, the same ones were inflicted with anger and hatred by those who opposed Yugoslavia and its unity. The Ustashas and the members of the VMRO (Internal Macedonian Revolutionary Organization) disagreed with the ideas of Yugoslavia, and as their goal they set up the break-up of Yugoslavia. In her split they saw the way to the creation of the Independent State of Croatia and Macedonia. Terrorist actions did not satisfy their appetites any more, and in the flames of desire for independence, the idea of assassination of King Alexander was born. The goals of the Ustashas and VMROs also coincided with Mussolini's goals. On the realization of his expansionist goals and video in the break-up of Yugoslavia. In this way, already already mentioned are illegal organizations that have a common language and a goal that have been so hard for them. In fact, Ustashas and VMROs were actually those who carried out the assassination of King Alexander, but after all, Italy and Mussolini stood behind it. To be confirmed by a series of evidence of providing shelter and shelter to Ustashas from law and justice, as well as financial support for both. This article aims to bring to the reader all the events that preceded the assassination, as well as the assassination in Marseille on that fateful day on October 9, 1934, with a special emphasis on the preparations of the Ustashas for the assassination. Analyzing the conditions and events that led to this assassination as well as its course. The article allows for an insight into all details and a tragic event for Yugoslav and European history in general.

Keywords: assassination; King Alexander I Karađorđević; Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes / Yugoslavia; ustasha; VMRO-Inner Macedonian Revolutionary Organization.

1. SPROVOĐENJE PLANA ZAVERENIKA U DELO

Nakon neuspelog atentata u Zagrebu 1933. godine ustaše kuju novu zaveru. Ovog puta odlučuju da ubistvo kralja Aleksandra treba izvršiti u inostranstvu ali sada uz pomoć obučenih terorista iz logora. „Donošenje ovakve odluke bilo im je utoliko lakše što je već krajem 1933. godine u javnost prodrila vest o Aleksandrovoj zvaničnoj poseti Francuskoj.“²

Najverovatnije je konačna odluka o atentatu na Kralja prilikom njegove posete u Marselju doneta u avgustu 1934. godine u Rimu, na sastanku upravo zbog tog pitanja između Ante Pavelića i Vanča Mihajlova. Poučeni iskustvom koje su imali u neuspehom atentatu Zagrebu, oni su odlučili da izaberu najadekvatniju i najpouzdaniju osobu za izvršenje atentata. Mihajlov je za to odredio svog čoveka koji je već imao takvih iskustava jer je imao nekoliko izvršenih političkih ubistava za sobom. To je bio Veličko Georgijev Kerin³ član VMRO-a.⁴

Što se ustaških aktera tiče, odlučeno je da se oni odaberu iz logora Janka Pusta u Mađarskoj. Tako je za ulogu pratioca atentatora izabran Eugen Kvaternik. On je između ostalog i dobro znao francuski, što je bila njegova prednost u ovoj situaciji. Mijo Bzik je imao zadatak da ode u Mađarsku i pripadnike već raspuštenog logora u Janka Pusti obavesti da pođu sa njim i da mu se na osnovu poglavnikove zapovesti moraju pokoravati.⁵

„Na tom majuru teroristi su obučavani u rukovanju oružjem, bombama i dinamitom, italijanskog porekla. Staje i sve pomoćne zgrade pretvorene su u skladišta materijala, opreme i municije i radionicama za pravljenje paklenih mašina, čije se rukovanje učilo u prostorijama i dvorištima glavnog salaša.

Meta u kojoj se izvodio egzercir, bila je postavljena maketa Aleksandra Karađorđevića u prirodnoj veličini i po celi dan se u nju gađalo.“⁶

² Н. Б. Миловановић, *Од марсељског атентата до Тројног пакта*, Епоха, Загреб, 1963., стр. 31.

³ Величко Георгијев Керин му је било право име али он се служио и следећим: Влада Черноземски, Величко Георгијев, Величко Стојанов, Степан Димитров, „Влада шофер“, Влада Георгијев Черноземски.

⁴ Б. Кризман, *Анте Павелић и усташе*, Глобус, Загреб 1978., стр. 156.

⁵ Исти извор, стр. 157.

⁶ Б. Марјановић, *Југословенски атентати-Од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокига, Београд, 2006., стр. 95.

Jedan od ustaških vođa Mijo Bzik došao je 24. septembra 1934. godine u Veliku Kanjižu u Mađarskoj. Tamo se sastao sa ustašama koje su došle iz Janka Puste. Preneo je da je dobio naređenje od Ante Pavelića da odabere trojicu za izvršenje bitnog zadatka. Ta trojica su određena bacanjem kocke, koja je pala na Zvonimira Pospišila, Miju Kralja i Ivana Rajića.⁷

U tom trenutku ni jedan od njih nije znao koji im je zadatak namenjen, to će saznati tek 8. oktobra, dan pred sam atentat. Njih trojica su svako različitog dana napustili Veliku Kanjižu i 27. septembra su se našli na železničkoj stanici u Budimpešti gde ih je čekao Mijo Brzak. On im je tamo dao mađarske pasoše sa izmišljenim imenima i karte za Cirihi. Dan kasnije na njihovoj sledećoj destinaciji, u Cirihi, sačekao ih je mladić koji se predstavio kao Kramer. Njih trojica ga nisu poznavala, no kasnijom istragom se utvrdilo da je to bio Eugen Kvaternik. On je 27. septembra iz Italije stigao u Švajcarsku u društvu Vlade Georgijeva, čoveka koji će 9. oktobra ubiti Kralja u Marselju.

„Kvaternik je, kao jedan od najpoverljivijih Pavelićevih saradnika, zajedno sa njime radio na detaljnoj izradi plana za izvršenje atentata. Zbog toga ga je Pavelić i odredio da u Cirihi prihvati grupu atentatora-izvršilaca... (...) Kvaternik je teroriste iz Mađarske upoznao sa Pavelićevim direktivama i pismenim ovlašćenjem kojim ga je Pavelić odredio za rukovodioca akcije, a u kome se potčinjeni opominju na bezuslovnu poslušnost i pokoravanje Kvaternikovim naređenjima.“⁸

Njih petorica na čelu sa Kvaternikom iz Ciriha uputili su se za Lozanu. Tu su prenoćili i sledeće večeri su podeljeni u dve grupe prešli u Francusku preko Ženevskog jezera. Na različitim stanicama su ušli u isti voz za Pariz u kojem im je Kvaternik zamenio pasoše. Tom prilikom dao im je nove čehoslovačke pasoše. Od tog trenutka Kralj je bio Gusek, Pospišil se prezivao Novak, dok je Rajić bio Beneš, a Georgijev Suk. Zbog predostrožnosti nisu išli vozom do samog Pariza, već su izašli u Fontenblou odakle su se do Pariza uputili autobusom.⁹

⁷ В. К. Волков, *Убиство краља Александра-Хитлерова завера*, Нова књига, Београд, 1983., стр. 77.

⁸ Н. Б. Миловановић, *Од марсељског атентата до Тројног пакта*, Епоха, Загреб, 1963., стр. 33.

⁹ В. К. Волков, *Убиство краља Александра-Хитлерова завера*, Нова књига, Београд, 1983., стр. 78-81.

U Pariz je tada stigao i bračni par koji je Pavelić iz Italije nezavisno od Kvaternika i Georgijeva poslao u Francusku. Njihov zadatak bio je da prenesu oružije i predaju ga atentatorima. Oni su putovali takođe sa čehoslovačim pasošima i to pod imenom Jan i Marija Vondraček. O ovom bračnom paru su kasnije kružile mnoge priče zbog nemogućnosti policije da utvrdi njihov pravi identitet. Tako su postali poznati pod imenima Petar i plava dama, a više o njima pišaće u podnaslovu pod nazivom „Plava dama“.

„Organizatori atentata snabdeli su svih sedam terorista upućenih u Francusku baš čehoslovačkim pasošima jer je Kraljevina Jugoslavija u to vreme bila u vrlo prijateljskim i prisnim odnosima sa Čehoslovačkom Republikom sa kojom je bila i u savezu (Mala Antanta), te se sa pravom pretpostavljalo da čehoslovački državljani svojim dolaskom u Francusku neće izazvati nikakvu sumnju, utoliko pre što je Čehoslovačka bila u isto tako prijateljskim i dobrim odnosima i sa Francuskom.“¹⁰

U Pariz su stigli 30. septembra i smestili se u tri različita hotela. Kralj i Pospišil su bili u jednom, u drugom Rajić i Černozemski, dok je u trećem hotelu bio Kvaternik. Za vreme boravka u Parizu skoro se ni nisu međusobno posećivali ali su u Parizu napravili jednu, može se reći grešku. Svi su zajedno kupili odela u jednoj pariskoj robnoj kući, te je kasnije policija lako povezala uhapšene Pospišila i Rajića jer su nosili odela iz iste radnje kao i Černozemski.¹¹

6. oktobra Pospišil i Rajić dobijaju zadatak od Kvaternika da odu u Versaj, a zatim i do Fontembloa gde su trebali da provere poštu u kojoj su ih čekala dalja uputstva. Istog dana Kvaternik je Kralju i Černozemskom dao nove pasoše. Ovog puta Kralj je bio Silvester Malnu, dok je Černozemski bio Peter Kelemen. Nakon toga njih dvojica odlaze vozom za Avinjon gde se ponovo nalaze sa Kvaternikom. Tog dana u Avinjon takođe stiže i žena koja uzima sobu u hotelu na ime Marija Vondraček. Narednog dana, 7. oktobra Černozemski i Kralj se nalaze sa Petrom i odlaze za Marselj, dok se za to vreme Kvaternik i plava dama odjavljuju iz hotela u Avinjonu i prebacuju sa stvartima u Eks-an-Provans. Černozemski, Kralj i Petar te večeri iz Maselja odlaze u Ekas-an-Provans gde se nalaze sa Kvaternikom.¹²

¹⁰ Н. Б. Миловановић, *Од марсељског атентата до Тројног пакта*, Епоха, Загреб, 1963., стр. 34.

¹¹ М. Богојевић, *Атентат 1934*, Чуvari, Београд, 2015., стр. 135-137.

¹² Исти извор, стр. 139-140.

„Osomog oktobra pripreme atentata su ulazile u završnu fazu. Tog dana Petar, Kvaternik, Georgijev i Kralj otputovali su u Marselj da pažljivo prouče maršutu kojom je sledećeg dana trebalo da prođe kralj Aleksandar i da odrede mesto atentata. Tek ovde im je rečeno da treba da izvrše atentat: Georgijevu je bilo naređeno da ubije kralja, a Kralj je dobio zadatak da baci bombu u gomilu da bi izazvao pometnju i dao Georgijevu mogućnost da se sakrije. Vrativši se u Eks, u drugoj polovini dana, teroristi su precizirali svoje uloge, po već sastavljenom planu.“¹³ Kvaternik je te večeri posetio Georgijeva i Kralja i dao im poslednja uputstva i rekao da se jave Vudračekovima ujutru od kojih će dobiti oružije. Već iste večeri Kvaternik odlazi za Švajcarsku.

Pred sam atentat Pavelić je smatrajući da će ih Nemci sve pohapsiti i izručiti, pozvao Budaka da se iz Nemačke prebaci kod njega u Italiju na sigurno. Dok su Mađari iz svoje zemlje poprilično uspaničeno prebacili preostalih deset ustaša na čelu sa Perčecom u Italiju.¹⁴

Ujutro na sam dan atentata Kralj i Georgijev su otišli do Vudračekovih u hotelu „Crna obala“ gde su od njih dobili dva revolvera, jedan je bio marke „Mazer“ i drugi „Valter“. Pored ova dva revolvera dobili su još i municiju i po jednu bombu. Vudračekovi su odmah posle toga napustili Eks-an-Provans kada im se gubi svaki trag. U vreme samog atentata su verovatno bili već negde daleko, vrlo moguće i van granica Francuske.

2. PLAVA DAMA

Misterija vezana za atentat u Marselju koja nikada sa sigurnošću do kraja nije rasvetljena jeste ko je bila plava dama ili lepa Slovenka. Ona je prenela oružje iz Italije u Francusku i dostavila ga atentatorima.

La belle Slave¹⁵ je bilo popularno, odnosno novonastalo ime nepoznate plavuše za kojom su tragali novinari i policija po čitavoj Evropi. Ona se po raznim hotelima

¹³ В. К. Волков, *Убиство краља Александра-Хитлерова завера*, Нова књига, Београд, 1983., стр. 84.

¹⁴ Б. Кризман, *Анте Павелић и усташе*, Глобус, Загреб 1978., стр. 159.

¹⁵ La belle Slave-превод са француског: лепа Словенка

širom Francuske uoči atentata pojavljivala sa češkim pasošem na ime Marije Vondraček ili Vundraček.¹⁶

U svojoj knjizi „Od marseljskog atentata do Trojnog pakta“ Nikola Milovanović tvrdi da su ovaj bračni par bili u stvari Antun i Stana Godina. Njih je Pavelić odvojeno od Kvaternika i Georgijeva poslao iz Italije za Francusku kako bi prebacili i predali oružije atentatorima.¹⁷

Vladeta Milićević takođe mnogo godina kasnije tvrdi isto, da su u pitanju Stana i Antun Godina. On je bio ubeđen u to nakon analize velikog broja fotografija ustaša koje je imao na raspolaganju. „Među tim fotografijama, pronašao sam i slike „Plave dame“ i njenog muža Petra. Tako je i ta tajna bila otkrivena...“¹⁸

Antun Godina se nakon što je ubio svog rođenog brata odselio za Čikago gde je i upoznao Stanu, rodom iz Čikaga. Tamo je bio član Al Kaponeove mafijaške grupe kao specijalista za falsifikate. Stvarajući ustašku organizaciju Pavelić ih je kasnije uvukao u svoje redove, Antun je upravljao centrima u Trstu i Rijeci, dok je Stana bila kurir. Tako je Stana i oktobra 1934. godine otputovala vozom za Pariz predstavljajući se kao trudna gospođa srednjih godina i prenela bombe i oružje.¹⁹

„Pričalo se da joj je upravo zbog šarma poveren težak zadatak prenošenja preko granice opreme i oružja za atentatore, što je ona učinila u najluksuznijim koferima.“²⁰

Petar i plava dama ujutru 9. oktobra u hotelu u Eks-an-Provansu predali su oružije, municiju i bombe Miji Kralju i Vladi Georgijevu nakon čega odmah napuštaju mesto i gubi im se svaki trag.²¹

Na osnovu intervjuja koji je Marija Kvaternik, supruga Eugena Dide Kvaternika dala novinaru Tomislavu Jonjiću 1997. godine, vidimo da su tvrdnje Vladete Milićevića bile tačne. Deo tog intervjuja:

¹⁶ J. Качаки, *Краљеубиство у Марсељу*, Жагор, Београд, 2004., стр. 104.

¹⁷ Н. Б. Миловановић, *Од марсељског атентата до Тројног пакта*, Епоха, Загреб, 1963., стр. 33-34.

¹⁸ В. Милићевић, *Убиство Краља у Марсељу*, Филип Вишњић, Београд, 2000., стр. 101..

¹⁹ Исти извор, стр. 102.

²⁰ Исти извор, стр. 153.

²¹ В. К. Волков, *Убиство краља Александра-Хитлерова завера*, Нова књига, Београд, 1983., стр. 85.

„PITANJE: Ima pisaca, koji iz navodno spornog identiteta „lijepo plavojke“ konstruiraju priče o tomu, da je iza atentata zapravo stajala Hitlerova Njemačka. Je li Dido kad spominjao „lijepu plavojku“?

Jest. Nikad, međutim, na način, iz kojega bi se moglo dvojiti o njezinu identitetu. Riječ je o Stani Godini.“²²

Antun Godina je za vreme NDH bio šef tajne policije i bio zadužen za bezbednost Pavelića. Smatra se da su tri učesnika marseljskog atentata Kralj, Rajić i Pospišil bili samo neke od mnogih njegovih žrtava za vreme postojanja NDH. Nakon rata bračni par Godina odbegao je u Argentinu zajedno sa Pavelićem.²³

3. BEZBEDNOSNE MERE

Kralju Aleksandru bezbednosne službe nisu bile baš drage i referente organa bezbednosti nije često primao, a pritom nije ni obraćao mnogo pažnje na njihove savete. Možda ovakav stav Kralja treba pravdati sa 6 godina provedenih u 3 rata u toku druge decenije HH veka u kojima je preživio pravi pakao sa svojim narodom gledaču smrti u lice, te je njegova svest o svojoj ličnoj sigurnosti kao posledica svega toga proživljenog malo bila iskrivljena.

„Misli li ko da nisam svestan opsnosti kojima se izlažem? Ja znam da mogu da poginem. To može da bude nesreća za mene i za moju porodicu, ali to nije važno. Ja nisam na čelu države da sedim skrštenih ruku i vodim računa o svom životu. Kralj mora da izvršava zadatke.“ NJ. V. Kralj Aleksandar I Karađorđević.²⁴

Pored informacija iz zemlje velika količina informacija pristizala je jugoslovenskim službama i iz inostranstva preko diplomata na misijama. „Diplomatski izaslanici Kraljevine Jugoslavije bili su vrlo aktivni, naročito u zemljama s kojima je država imala zaoštrene odnose, prvenstveno u Italiji, Mađarskoj, Austriji, Bugarskoj...“²⁵

²² http://www.tomislavjonjic.iz.hr/IV_kvaternik.html приступљено: 31.3.2017.

²³ В. Милићевић, *Убиство Краља у Марсељу*, Филип Вишњић, Београд, 2000., стр. 103-104.

²⁴ М. Богојевић, *Атентат 1934*, Чуvari, Београд, 2015., стр. 5.

²⁵ Исти извор, стр. 80.

„Nije bilo sumnje da se atentat priprema i da je Vlada Kraljevine Jugoslavije postupila po izveštajima službe državne bezbednosti i njihovim uputstvima, kralj nika-ko ne bi otišao na put u Francusku ili bi otišao pod sasvim drugačijim uslovima.“²⁶

Na osnovu podataka iz knjige Vladete Milićevića „Ubistvo Kralja u Marselju“ dolazimo do zaključka da su najbitniji doušnici koji su slali informacije vezane za delovanja protiv kralja Aleksandra bili Jelka Pogorelec i Petar Gruber.

Jelka Pogorelec je došla u Janka Pustu kao Perčecova dalja rođaka. Međutim mlada i lepa Jelka vrlo brzo postaje Perčecu ljubavnica, a kasnije mu rađa i ćerku. Njih dvoje su živeli u dvorcu u samoj blizini logora u Janka Pusti. Jelka kasnije shvata gde je završila i da se nalazi u „lopovskom gnezdu“. Pred njenim očima dešavale su se nemile scene i „inspirali mozgovi“. Postala je nesrećna kako zbog situacije u kojoj se našla tako i zbog saznanja da je Perčec vara, kasnije se i razbolela, te je dobila dozvolu od Perčeca da na par nedelja napusti Janka Pustu i ode kod sestre u Beč. Tamo Vladeta Milićević ostvaruje kontakt sa njom i vrlo brzo u njoj budi želju za osvetom prema Perčecu, te je pridobija za izvršavanje zadataka po povratku u logor. „Od tog trenutka, jugoslovenska obaveštajna služba je znala sve što se događalo u Janka Pusti.“²⁷ Pošto je Perčec u Jelku imao veliko poverenje vodio ju je na sve sastanke i večere širom Mađarske, te su Vladeta Milićević i jugoslovenske službe imali pravovremeno sve informacije vezane za Perčeca na raspolaganju.

Petar Gruber je bio novinar koji je kao špijun jugoslovenske državne bezbednosti bio „proizvod“ Vladete Milićevića. On je infiltriran među ustaše, a Paveliću je zapao za oko zato što je bio jedini Srbin među ustašama. To je iskoristio da se približi Paveliću i zauzme visoko mesto u ustaškoj organizaciji.²⁸

„Služba bezbednosti na čelu sa Vladetom Milićevićem do samog atentata imala je na desetine izvora, i to na pravim mestima, u ustaškim logorima u Mađarskoj i Italiji. Oni su slali proverene i detaljne informacije u pravo vreme. Međutim, služba je dobijala polovične informacije o samom atentatu jer su atentat u Marselju pripremali u najstrožoj tajnosti nekoliko ustaša iz samog vrha piramide...“²⁹

²⁶ Исти извор, стр. 83.

²⁷ В. Милићевећ, *Убиство Краља у Марсељу*, Филип Вишњић, Београд, 2000., стр. 39-41.

²⁸ М. Богојевић, *Атентат 1934*, Чуvari, Београд, 2015., стр. 87-88.

²⁹ Исти извор, стр. 89.

Obaveštajna mreža Kraljevine Jugoslavije tih dana bila je u stanju uzbune informacije o kretanju ustaša dolazile su sa svih strana, a na kraju je dobijena i informacija o sastanku u Švajcarskoj Kvaternika i grupe ustaša iz Janka Puste.³⁰

Vladeta Milićević se kasnije prisećao: „Znali smo da su teroristi već na francuskoj teritoriji, ali nismo imali preciznije informacije o njihovoj taktici, niti smo mogli da pronađemo makar jedan podatak, koji bi nam omogućio da im otkrijemo trag.

Tek kada je to bilo isuviše kasno, utvrdili smo da su u Francusku došle dve grupe terorista, kao i da se oni nisu raspodelili u Marselju, gde je bilo predviđeno izvršenje atentata, već u drugim mestima.

Štaviše, izbegavali su bilo kakve kontakte sa Jugoslovenima tokom svoje misije. Nisu čak održavali ni međusobne veze, osim uz posredstvo Eugena Kvaternika, „Plave dame“ i Petra.“³¹

Takođe Vladeta Milićević u svojoj knjizi „Ubistvo Kralja u Marselju“ ističe i da je u jutro 9. oktobra od svog agenta iz Italije dobio informacije da se u Francuskoj nalazi pet-šest terorista, te da jedna grupa ima zadatak da izvrši atentat u Marselju, a druga u slučaju neuspeha prve čeka spremno u Parizu. Tada je dobio i veoma važnu informaciju, a to je da teroristi putuju čehoslovačkim pasošima. Hitno je o svemu obavestio Kralja i zahtevao da odustane od posete Marselju jer nije bilo vremena da se preduzmu neophodne bezbedbosne mere. Međutim, odgovor kralja Aleksandra bio je da je za to isuviše kasno i da se mora držati programa.³²

I ovako već težak posao čuvanja jednog suverena, organima bezbednosti dodatno je komplikovao sam Kralj svojim inatom, te je često nakon upozorenja da mu se sprema atentat na nekoj lokaciji on baš tuda namerno prolazio kako bi ih uverio da greše i preteruju. On se jednostavno nije plašio, nije imao strah da će ga neko ubiti. To možda najbolje opisuju rečenice ministra dvora Antića: „...kralj se plašio da umre kao običan građanin od starosti, od prirodne smrti, u postelji. Smatrao je da treba umreti samo u borbi za ostvarenje ideala, za ostvarenje visokih ciljeva.“³³

³⁰ В. Милићевећ, *Убиство Краља у Марсељу*, Филип Вишњић, Београд, 2000., стр. 58.

³¹ Исти извор, стр. 61.

³² Исти извор, стр. 62-63.

³³ М. Богојевић, *Атентат 1934*, Чуvari, Београд, 2015., стр. 70.

4. KRALJEV PUT DO MARSELJA

Plan puta kralja Aleksandra u zvaničnu posetu Francuskoj 9. oktobra 1934. godine predviđao je putovanje Kralja prvo vozom, a zatim i automobilom do luke Zelenika u Boki kotorskoj, a zatim brodom do Marselja. Kralj je odabrao da u Marselju pristigne razaračem „Dubrovnik“ na prvom mestu kako bi izbegao putovanje vozom preko Italije ali i kako bi pokazao Musoliniju da je Jadran podjednako i naš koliko i italijanski.

Kako kod obaveštajaca Kraljevine SHS, tako se i u javnosti javlja strah od mogućeg atentata na Kralja tokom njegove posete Francuskoj. Informacije o kretanju pavelićevih ustaša stizale su sa svih strana. Ministarstvo unutrašnjih poslova Francuske je čak nakon niza informacija o spremanju atentat, savetovalo da se maršuta izmeni i da se Kralj umesto u Marselju iskrca u ratnoj luci Tulonu. Aleksandar to nije prihvatio jer je već imao nameru da položi venac na tamošnjem vojnom groblju palim francuskim vojnicima na solunskom frontu.³⁴

Podatak o tome nalazimo i u knjizi Vladimira Volkova: „Kralj nije slučajno započeo svoju posetu od Marselja, odakle je 1915. godine krenula francuska vojska u pomoć Srbiji. Ovde, u Marselju, on je trebalo da položi venac na spomenik francuskim vojnicima, koji su poginuli na solunskom frontu za vreme prvog svetskog rata, kao simbol zahvalnosti jugoslovenskih naroda svom savezniku“.³⁵

Pored svih ovih nagoveštaja Kralj se držao prvobitne zamisli da otputuje brodom iz luke Zelenika. Tako je 4. oktobra zajedno sa kraljicom Marijom, knezom Pavlom i kneginjom Olgom napustio Beograd vozom krenuvši sa železnike stanice u Topčideru. Vozom putuju sve do Kosovse Mitrovice odakle nastavljaju automobilom. Nakon kraćih usputnih zadržavanja staju u Cetinju gde je Kralj obišao kuću u kojoj se rodio. U Zeleniku su stigli veče pred polazak, a na jutro, pred sam polazak Kralj je odlučio da po tradiciji kapetana iz Boke kotorske pred plovidbu obiđe manastir Savinu. Vezano za njegovu posetu manastiru Savina postoji interesantan priča koja je možda i ukazala na sudbinu kralja Aleksandra. „Pre nego što su krenuli iz manastira, kralj je bez ikakvog posebnog razloga povukao konopce

³⁴ Б. Марјановић, *Југословенски атентати-Од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокига, Београд, 2006., стр. 97.

³⁵ В. К. Волков, *Убиство краља Александра-Хитлерова завера*, Нова књига, Београд, 1983., стр. 15.

od zvona, i zvona su zazvonila mušku posmrtnu zvonjavu.³⁶ Uz Kralja je tada bio mitropolit crnogorski, a kasnije i patrijarh srpski Gavriilo Dožić koji je u svojim memoarima o ovom događaju napisao sledeće: „Složili smo se da u životu ima često sudbonosnih zvukova koje Bog otkriva ljudima kao što je bio slučaj sa kraljem Aleksandrom u manastiru Savina.“³⁷

Kralj Aleksandar se u luci Zelenika pozdravio sa kraljicom Marijom, knezom Pavlom i kneginjom Olgom. Oni su u narednim danima trebali da stignu u Pariz vozom.

„Šestog oktobra u ranim jutarnjim satima brodske sirene su oglasile polazak „Dubrovnika“ na novo diplomatsko putovanje u Francusku. (...) Ispred „Dubrovnika“ su isplovile dve jugoslovenske podmornice u pravcu Bizerte, koje su javile da je more kod Malte izuzetno uzburkano savetujući da se koristi Mesinski moreuz. Plovidba nije bila nimalo prijatna.“³⁸

Oluja na moru je dostigla vrhunac u toku noći 8. oktobra dok ih je narednog jutra, tog 9. oktobra okupalo sunce i na brod donelo bolje raspoloženje. Kako se kralj Aleksandar na razaraču „Dubrovnik“ približio Marselju, tako je u znak dobrodošlice iz ratne luke Tulon u susret krenuo francuski eskadron, a za njim i torpiljeri i podmornice.³⁹ „Tri eskadrile, ukupno dvadeset pet hidroaviona, među kojima i bombarderi doleteli su iz Tulona i Marselja i počeli kružiti iznad nas. (...) Sa tako veličanstvenom pratnjom po vodi i u vazduhu, naš brod je plovio morem...“⁴⁰

„Stara luka u Marselju praznično je izgledala 9. oktobra 1934. godine. Francuske i jugoslovenske nacionalne zastave vijorile su se na svežem vetru. Na kejevima, u besprekornom stroju, zamrli su špaliri francuskih mornara. Posle podne počele su da se sakupljaju gomile ljudi. Čekali su dolazak kralja Aleksandra.“⁴¹

Za to vreme na razaraču „Dubrovnik“ Kralj se pripremao za iskrcavanje. Ovde imamo još jednu interesantu situaciju koja je možda uticala na krajnji ishod tog

³⁶ М. Богојевић, *Атентат 1934*, Чуvari, Београд, 2015., стр. 111.

³⁷ Исти извор, стр. 113.

³⁸ Исти извор, стр. 115.

³⁹ Б. Марјановић, *Југословенски атентати-Од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокњига, Београд, 2006., стр. 97.

⁴⁰ М. Богојевић, *Атентат 1934*, Чуvari, Београд, 2015., стр. 119-121.

⁴¹ В. К. Волков, *Убиство краља Александра-Хитлерова завера*, Нова књига, Београд, 1983., стр. 15.

sudbonosnog 9. oktobra. „...zabrinuti dvorjani predlagali Aleksandru da se ne iskrcava nego da ostane na brodu dok se ne poduzmu mjere opreza, ili, da uplove u ratnu luku Tulon a ne Marselj, no Aleksandar – izmoren putovanjem i rezigniran – odgovorio je da je sad prekasno za sve to. Program se mora izvršiti! Isto tako je već prije, pri oblačenju admiralske uniforme, otklonio molbu svog sobara Zečevića („Zeke“) da navuče zaštitnu potkošulju od čelika, što bi mu tom prilikom zasigurno spasilo život.“⁴²

„Zečević ili Zeka, kako su ga zvali u Aleksandrovoj okolini, bio je stari tvrdoglav seljak, praznoveran i odan, senka svog gospodara. Kraljeva porodica je mnogo volela Zečevića i ne čudi da mu je kraljica Marija pred put naložila da kako ume i zna natera kralja da nosi čeličnu košulju ili pancirni prsluk kako danas nazivaju ovo sredstvo zaštite. (...) Zečević je ponovo molio kralja da obuče čeličnu košulju, barem iz opreza, te mu je priznao da je obećao kraljici da će mu obući pancir. Kralj je ljutito odgovorio: „Dobro; Zeko, zar te nije sramota? Idemo kod naših, kod Francuza.““⁴³

Približivši se Marselju, na svoj brod na otvorenom moru primio je prve francuske goste. „U svom salonu primio je francuskog ministra pomorstva Pijetrija i admirala Oldehnala i zadržao se u kraćem kurtoaznom razgovoru. Bio je utorak, 9. oktobar 1934. godine, tačno 4 sata posle podne kada je kralj napustio palubu jugoslovenskog razarača i nastavio motornim čamcem do belgijskog keja.“⁴⁴

„U vodi, dve podmornice su pravile prolaz i bile okićene miomirisnim prekrivačima, uokvirenim zlatnim žicama i ukrašenim zelenim biljkama.“⁴⁵

Kako razarač „Dubrovnik“ tako kasnije i čamac, odnosno jahtu kojom je Kralj prevežen do kopna konstantno je okruživala masa barki iz kojih su ljudi pozdravljali Kralja koji je bio izmučen od puta i neispavan ali je davao sve od sebe kako bi bio i izgledao raspoloženo.

„Vojna muzika intonira prvo jugoslovensku himnu, a zatim i Marseljezu. NJ. v. kralj Aleksandar se iskrcava u luku Marselj. On je u uniformi admirala, ponosno

⁴² Б. Кризман, *Анте Павелић и усташе*, Глобус, Загреб 1978., стр. 158.

⁴³ М. Богојевић, *Атентат 1934*, Чувари, Београд, 2015., стр. 121-123.

⁴⁴ Б. Марјановић, *Југословенски атентати-Од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокњига, Београд, 2006., стр. 98.

⁴⁵ В. Милићевић, *Убиство Краља у Марсељу*, Филип Вишњић, Београд, 2000., стр. 139.

nosi crvenu lentu Legije časti. O boku mu je pozlaćeni mač, a na glavi dvorogi admiralski šešir. Kralj se srdačno rukuje sa ministrom Bartuom, zatim pozdravlja vojni ešalon postrojen u njegovu čast. Pozdravlja se sa grupom ratnika sa Solunskog fronta.⁴⁶

Interesantno je da je u Parizu Kralja trebao da dočeka predsednik Republike, dok su dobrodošlicu u Marselju našem Kralju poželeli samo Bartu kao ministar inostranih poslova Francuske i general Žorž. Na osnovu toga očigledno je da je protokolom francuska prestonica predviđena kao mesto zvaničnog dočeka, a ne Marselj.⁴⁷

Ova poseta Francuskoj, bila je prva zvanična poseta kralja Aleksandra ovoj zemlji, zato je postojala još veća želja da ona bude što svečanija. Njome je trebalo pokazati svima, čitavom svetu, neraskidivu povezanost i savezništvo Francuske i Jugoslavije.⁴⁸

5. ATENTAT

Nakon što je kralj Aleksandar dočekan na belgijskom keju ministar Bartu i general Žozef Žorž seli su sa njim u automobil. To je bilo prvo neprijatno iznenađenje jer se radilo o otvorenom tipu automobila. Prvobitni plan je bio da se Kralj prevozi u zatvorenom i blindiranom automobilu, što je bilo u potpunom skladu sa situacijom o kojoj su i javnost i francuska policija bili informisani od strane jugoslovenske policije da se planira atentat na Kralja. Do promene plana, odnosno do zamene automobila došlo je na zahtev samog Bartua, smatrajući da Kralja kao prijatelja Francuske treba narod da vidi, te je iz tog razloga neophodan bio otvoreni automobil.

„Po svedočenju dr Milana Stojadinovića, naša delegacija i sam kralj bili su šokirani kada su videli automobil koji ih je čekao: „Sišlo se na kej gde je kralja očekivao, shodno nekom čudnom protokolu, automobil prefektуре Buš di Ron. Ali, kakav

⁴⁶ М. Богојевић, *Атентат 1934*, Чувари, Београд, 2015., стр. 125.

⁴⁷ Б. Марјановић, *Југословенски атентати-Од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокига, Београд, 2006., стр. 98.

⁴⁸ В. К. Волков, *Убиство краља Александра-Хитлерова завера*, Нова књига, Београд, 1983., стр. 15.

auto! To je verovatno bio najstariji model te vrste u Marselju. Kralj i pratioci bili su zaprepašćeni.“⁴⁹

Pritom za vozača je izabran običan francuski policajac koji nije imao nikakvog sličnog iskustva u prevozu ovako bitnih ličnosti, niti iskustva u poslovima bezbednosti. Sam šofer nakon atentata izjavio je da je upitao policijskog oficira koji je sedeo u automobilu na suvozačevom mestu sledeće: „Ovo nije automobil“, počeo je šofer, „više liči na mrtvačka kola. Ova naprava ne može ići brže od dvadeset kilometara na sat. Zar nije bilo bolje da ste pozajmili auto od gradonačelnika, jer mi nemamo često jednog kralja za posetioca!“⁵⁰

„Još čudnije je, čak suludo, da se isključi pratnja motorciklista čiji je zadatak bio da štite bokove automobila, a predviđeno je bilo da po tri motorcikliste, voze paralelno sa automobilom u kome bi se nalazio kralj. I na kraju ubačena su dva konjanika, naoružana samo paradnim sabljama.“⁵¹

Dakle, sa šest motociklista obezbeđenje vozila spalo je na dva konjanika što je dodatno Kralja učinilo ranjivim. Treba dodati da se zbog ove odluke i usporila brzina kretanja čitave kolone. Tako se kolona kretala oko desetak kilometara na čas, što je dodatno olakšalo posao atentatoru. Tako spora vožnja izazvala je i neopisivu buku.

„Nešto posle 16 sati svečana kolona je krenula. Na čelu se nalazio konjanički vod Republikanske mobilne garde. U kolima iza konjice nalazili su se pripadnici Nacionalne bezbednosti, u sledećim generalni direktor i glavni kontrolor bezbednosti, Bertoa i Sistron, a iza njih se kretao crni delaž, gde se na zadnjem desnom sedištu nalazio kralj Aleksandar, a do njega ministar inostranih poslova Francuske Bartu. Nasuprot njima sedeo je general Žorž. Kolima je upravljao Foasak, do koga je sedeo član obezbeđenja Bertemi.“

„Kako se kraljevski automobil polako kretao ka popularnoj „Kanebjeriji“, ovacije kralju stvarale su utisak kao da je masa u egzaltiranom raspoloženju. A onda se nebo odjednom zamračilo, kao da je to bio uvod u tragičnu scenu koja će nešto kasije uslediti.“⁵²

⁴⁹ М. Богојевић, *Атентат 1934*, Чувари, Београд, 2015., стр. 149.

⁵⁰ Исти извор, стр. 149.

⁵¹ Б. Марјановић, *Југословенски атентати-Од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокига, Београд, 2006., стр. 98.

⁵² В. Милићевић, *Убиство Краља у Марсељу*, Филип Вишњић, Београд, 2000., стр. 140.

Treba dodati da se na video-snimcima ovog događaja vidi da su se kako civili tako i novinari nesmetano kretali oko automobila sa Kraljem, dakle nije bilo nikoga ko bi regulisao njihovo kretanje, što je još više doprinelo već haotičnoj situaciji. Civili su čak prilazili automobilu kako bi pozdravljali Kralja. U takvim uslovima i u takvom metežu, nakon samo 70 metara vožnje dolazi do tragedije.

„Bilo je tačno 16 časova i 10 minuta kada je automobil u kome se vozio Aleksandar stigao u visinu zgrade marseljske berze. (...) Iz pozadine, kroz grupu gledalaca hitro se provukao neki čovek kličući: „Živeo kralj!“. Bio je to atentator Veličko Dimitrov Kerin, alijas Vladimir Georgijev Černozemski. Izbivši na ivicu trotoara, hitro je skočio na papučicu automobila, koji se kretao sasvim polako, hladnokrvno potegao revolver tipa „Mauzer“ kalibra 7.65 mm i ispalio u pravcu kralja Aleksandra, ministra Bartua i generala Žorža više hitaca.“⁵³

Vozač je odmah zaustavio automobil i preko sedišta, kroz prozor uhvatio Černozemskog za sako i povuakao ga, a u tom trenutku do Černozemskog stiže konjanik Piole koji mu zadaje udarce sabljom. Kao prvo, vozač je trebao da postupi drugačije, trebao je onog trenutka kada je spazio atentatora, da naglo ubrza i oštrim manevrima pokuša da omete i što je više moguće oteža atentatoru da nacilja svoju metu. Kao drugo, neshvatljiv propust načinio je konjanik koji se nalazio sa desne strane, Kraljeve strane automobila. To je bio konjanik Piole koji je videvši suženje na putu, izašao u tom ključnom trenutku ispred automobila i ostavio Kralja nezaštićenog. On ni u kom slučaju nije smeo da ispusti Kralja iz vida, ovako je načinio fatalnu grešku, kasno stigavši nazad da onespособi Černozemskog.

Černozemski se našao na zemlji rvajući se sa policajcima i kada su ga razoružali nastao je novi problem za policiju, a to je kako ga sačuvati od razjarene mase. U tom trenutku oko automobila sa Kraljem nastao je pravi metež i kaos. Masa je razapinjala Černozemskog, a hici su leteli na sve strane. U masi se nije znalo ko je još sa atentatorom pa je bukvalno linčovan svako ko god je bio iole sumnjiv, tukao je i puca svako i na svakoga. Policija se nakon atentata okomila i na izvesnog Raula Pelisija jer su pomislili da je i on sa atentatorima. Na žalost u međuvremenu on biva linčovan od strane šokirane i zbunjene mase.⁵⁴

⁵³ Н. Б. Миловановић, *Од марсељског атентата до Тројног пакта*, Епоха, Загреб, 1963., стр. 36-37.

⁵⁴ Б. Марјановић, *Југословенски атентати-Од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокига, Београд, 2006., стр. 99.

„Vršeći atentat, Kerin je pogodio i više prisutnih građana i policajaca, od kojih troje – dve žene i jednog policijskog agenta – smrtno.“⁵⁵

Za to vreme, dok se sve to odvijalo oko automobila iz automobila su nekako izašli teško ranjeni Bartu i kasnije će se ispostaviti jedini preživeli iz otvorenog dela automobila general Žorž. General Žorž je kasnije o ovim trenutcima atentata rekao sledeće: „Ja sam se naglo okrenuo za tren oka. Primetio sam da je kralj Aleksandar već bio pao nadesno u kolima. Bartu je bio pao nalevo. Gledao je sa strahovitom patnjom. Na stepenicama kola, držeći se za auto, nalatio se jedan crnomanjast čovek, stegnute vilice, koji je nastavio da puca u kralja Aleksandra iz automatskog revolvra.“⁵⁶

Interesantna okolnost vezana za ranjavanje generala Žorža: „Najteža rana koju mu je zločinčeva ruka zadala, bila je prouzrokovana zrnom u levi gornji deo pluća, prema pravcu zrna ono je imalo da probije srce, ali udarilo je u orden Sv. Save te je skliznulo s pravca prouzrokujući tešku, ali srećom ne i smrtonosnu ranu.“⁵⁷

Kasnije, pukovnik Pavlović je iz njegovog ugla opisao situaciju nakon samog atentata. Rekao je da je prilazeći video Bartua kako silazi, a zatim i generala Žorža niz čija leđa je curila krv. U tom metežu sledeće što vidi je „kralja skrhanog na zadnjem sedištu, sa otvorenim ustima i ukočenim pogledom“. Prepričao je kako je tada ministar Jeftić već bio pored Kralja, kako su ga njih dvojica zajedno raskomotili i koliko su mogli pružili mu prvu pomoć. Naglasio je da su u kolima pored Kralja u tom trenutku bili samo on i Jeftić, kako je sve to trajalo nekih 5-6 minuta i kako im niko nije prilazio u pomoć, a kola su pritom stajala.⁵⁸

Usledio je još jedan u nizu od nejasnih poteza. Kralj je sa mesta atentata prevežen u prefekturu-opštinu, dok su general Žorž i Luj Bartu preveženi u bolnicu. Iako je bolnica od mesta atentata bila gotovo isto udaljena, ostaće misterija zašto je Kralj prevežen u prefekturu, gde naravno nije bilo dežurnog lekara, niti adekvatne opreme kojom bi mu se možda spasio život.

⁵⁵ Н. Б. Миловановић, *Од марсељског атентата до Тројног пакта*, Епоха, Загреб, 1963., стр. 37.

⁵⁶ М. Богојевић, *Атентат 1934*, Чуvari, Београд, 2015., стр. 159.

⁵⁷ Ратник, децембар 1934., свеска XII, стр. 115.

⁵⁸ М. Богојевић, *Атентат 1934*, Чуvari, Београд, 2015., стр. 165-167.

Pukovnik Pavlović je prisećajući se svega izrazio čuđenje zašto ih je vozač dovezao u prefekturu iako su mu oni naredili da vozi u bolnicu. Naglasio je da su Kralja uz pomoć građana preneli i položili na kanabe, a zatim tražili lekare u masi koje se okupila ispred prefektуре.⁵⁹

„Profesori marseljskog fakulteta Bertran i Anri sa dva druga vojna lekara činili su poslednje pokušaje injekcijama. Dali su mu i jednu direktno u srce. Sluteći neuspeh odmahivali su glavama. Njihovo znanje bilo je beskorisno. Veliki gubitak krvi oslabio je srce. (...) Lagani trzaj, još nekoliko uzdaha i kralj Aleksandar je izdahnuo. Lekari konstatuju smrt u 16.45, tačno pola sata posle atentata.“⁶⁰

Za to vreme u bolnici „Božiji dom“ trajala je borba za život Luja Bartua, no nešto nakon kralja Aleksandra i njegov život se gasi. Njega je metak pogodio u desnu nadlakticu nakon čega je on sam izašao iz automobila te se stekao utisak da rana nije strašna. Zbog gužve i nastalog meteža sporo je dovežen u bolnicu i na putu do nje mu je loše ukazana prva pomoć, tako da je izgubio veliku količinu krvi i tako preminuo. Tek četrdeset godina nakon atentata u javnost je izašla zvanična informacija da je metak kojim je pogođen Luj Bartu drugog kalibra u odnosu na metke kojima su bili pogođeni kralj Aleksandar i general Žorž. Kalibar datog metka odgovarao je kalibru metaka koje su koristili policajci tog dana, te je Bartua očigledno pogodio zalutali metak iz policijskog pištolja.⁶¹ Nama samo ostaje misterija zašto je ova informacija čuvana punih četrdeset godina.

Ukoliko je plana obezbeđenja posete kralja Aleksandra Marselju uopšte i bilo on je imao previše propusta i grešaka. Tog dana je po nekim navodima na ulicama Marselja bilo oko sto hiljada ljudi koji su došli da vide Kralja, dok je sa druge strane kako je isticano bilo hiljadu i po policajaca koji su bili zaduženi za održavanje reda, što je svakako premalo za predhodno pomenuti broj građana koji se nalazio na ulicama.⁶² Opet i tih hiljadu i po policajaca nije bilo adekvatno postavljeno, te je razmak između njih bio preveliki, a pritom su još i bili leđima okrenuti publici što je nedopustivo.

⁵⁹ Исти извор, стр. 167.

⁶⁰ Исти извор, стр. 170.

⁶¹ Исти извор, стр. 171-173.

⁶² Исти извор, стр. 157.

LITERATURA

Bibliografske jedinice:

- Bogojević M., „*Atentat 1934*“, Čuvari, Beograd, 2015.
- Volkov V., „*Ubistvo kralja Aleksandra: Hitlerova zavera*“, Nova knjiga, Beograd, 1983.
- Kačaki J., „*Kraljeubistvo u Marselju: Zavera, dezinformacije, mistifikacije*“, Žagor, Beograd, 2004.
- Krizman B., „*Ante Pavelić i Ustaše*“, Globus, Zagreb, 1983.
- Marjanović B., „*Jugoslovenski atentati: Od Karađorđa do Slobodana Miloševića*“, Beoknjiga, Beograd, 2006.
- Milićević V., „*Ubistvo kralja u Marselju - Pozadina jednog zločina*“, Filip Višnjić, Beograd, 2000.
- Milovanović N., „*Od marseljskog atentata do Trojnog pakta*“, Epoha, Zagreb, 1963.

Časopisi i :

- „*Ratnik*“, decembar 1934.

Izvori preuzeti sa interneta:

Jonjić T., *Razgovor s Marijom Kvaternik*, http://www.tomislavjonjic.iz.hr/IV_kvaternik.html, pristupljeno: 31.3.2017.